

Σχέσεις θεῶν καὶ ἀνθρώπων στήν Ὀδύσεια

Τοῦ Παναγιώτη Καρούσου
Φιλολόγου

Οἱ σχέσεις θεῶν καὶ ἀνθρώπων παρουσιάζονται διαφορετικές στήν Ὀδύσεια, ἀπό ὅ,τι στήν Ἰλιάδα.

Στήν Ὀμηρική «Ἰλιάδα» οἱ θεοὶ ἐπεμβαίνουν καὶ ρυθμίζουν τίς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται ὅτι ἐξαρτῶνται ἀπό τή θέληση τῶν θεῶν. Οἱ θεοὶ λογομαχοῦν, ἀλληλοκτυπιοῦνται, ἐξαπατοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἢ τίθενται ἀντιμέτωποι αὐτῶν. Προστατεύουν διάφορους ἥρωες καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀναμείξεώς τους στίς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι πολλές φορές ἀπαράδεκτος. Εἶναι μνησίκακοι, πείσμονες, ἀμείλικοι. Ἔχουν ἀνθρώπινα πάθη. Καὶ οἱ ἄνθρωποι στήν Ἰλιάδα εἶναι διαφορετικοί. Εἶναι ἥρωικότεροι, μεγαλειωδέστεροι καὶ περισσότερο ἔκτεθειμένοι στή θεία μοίρα.

Στήν «Ὀδύσεια» διαπιστώνουμε μιά σημαντική μεταβολή σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ συμπεριφορά τῶν θεῶν ἐδῶ εἶναι ἡπιότερη καὶ ἡ στάση τους πλησιέστερη στήν ἀνθρώπινη φύση. Ἔχουν κατανόηση καὶ ἔχουν ἀποβάλλει τή σκληρότητα καὶ τό πάθος. Ἀλλά καὶ οἱ

Δίπλα Ἀγλαΐα τάξη Αἰ γυμνασίου τῆς Προτύπου Σχολῆς Ἀναβρύτων
Θέμα: «Ὁ Ὀδυσσεύς στή σπηλιά τοῦ Κύκλωπα»

άνθρωποι είναι ηπιότεροι και σέβονται όρισμένες ηθικές αρχές: την αιδώ και τή δίκη.

Στίς σχέσεις θεών και ανθρώπων κυριαρχεί μεγάλη ποικιλία και πολλές φορές ή θέληση των Όλύμπιων θεών είναι νόμος για τους ανθρώπους.

Στήν « Όδύσεια» οί Θεοί έρχονται συχνά μέ διαφορετικό τρόπο σέ έπικοινωνία μέ τους ανθρώπους. Ό Δίας είναι ό μόνος από τους Θεούς, πού ποτέ δέν άνακατευόταν άυτοπροσώπως μέ λόγια ή μέ πράξεις στίς ύποθέσεις των θνητών, αλλά έστελνε προφορικό μήνυμα μέ τήν Ίριδα, τόν Όνειρο, τή Φήμη ή μέ κάποιον από τους άλλους θεούς ή τους οίωνούς, πού έπαιρναν τή μορφή του κεραυνού ή τό πέταγμα ενός άετου.

Ό έξανθρωπισμός των θεών ήταν ένα έκπληκτικό τόλμημα του όμηρικού ανθρώπου. Έτσι έμφανίζονται οί θεοί μέ ανθρώπινη μορφή, άκόμη και μέ μορφή πτηνού. Η Άθηνά, προκειμένου νά ευεργετήσσει τόν προστατευόμενό της Όδυσσέα, μπαίνει στό παλάτι του και έμφανίζεται στόν Τηλέμαχο μέ τά χαρακτηριστικά του Μέντη, του ήγεμόνα των Ταφίων και, όταν τελειώσει τήν άποστολή της, φεύγει πετώντας μέ τήν μορφή ενός άετου. Ξανάρχεται μέ τή μορφή του γερο-Μέντορα για νά όδηγήσει τόν γιό του Όδυσσέα στην Πύλο και ύστερα για δεύτερη φορά φεύγει σαν πουλί, αλλά αυτή τή φορά μέ τή μορφή άρπυας. Όταν πηγαίνει στό νησί των Φαιάκων, κοντά στην κοιμισμένη Ναυσικά, για νά βοηθήσει τόν Όδυσσέα, μπαίνει στό δωμάτιό της σαν πνοή του άέρα και παρουσιάζεται σαν μία νέα παρθένα, φίλη της πριγκίπισσας. Αργότερα, για νά όδηγήσει τόν Όδυσσέα στην πόλη των Φαιάκων, γίνεται μικρή κοπέλλα, πού κουβαλάει τή στάμνα της και ύστερα, για νά τόν δεχτεί στην Ίθάκη, νεαρός βοσκός. Στο Έυμαιου τήν καλύβα θά πάρει τή μορφή μιās μεγάλης και ώραίας γυναίκας. Στο άνάκτορο, κατά τή διάρκεια του έξολοθρεμού των μνηστήρων, θά ξαναγίνει ό Μέντορας, για νά παρευρεθεί, τέλος, στή μάχη άνεβασμένη σ'ένα δοκάρι μέ τήν μορφή χελιδονιού. Η Άθηνά έδω βοηθάει ποικιλοτρόπως τόν Όδυσσέα και αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό της διαθέσεως των Θεών έναντι των ανθρώπων. Όλοι βέβαιοι οί θνητοί δέν ζούν τόσο στενά μέ τους θεούς, όσο οί ήρωες. Όλοι τους όμως μπορεί νά συναντήσουν στόν δρόμο τους μία μεγάλη ή μικρή θεότητα στό ξέφωτο ενός δάσου, στην όμίχλη του πρωινού ή στό λυκόφως του βραδινού, στό κατώφλι του σπιτιού τους. Πρέπει πάντα νά είναι έτοιμοι νά τήν άναγνωρίσουν μέ τό πρώτο σημάδι, νά ξέρουν νά τήν παρακαλέσουν και κυρίως νά μή ξεχάσουν νά τής ύποσχεθούν κάποια προσφορά ή θυσία. Έτσι έκανε και ό σοφός Νέστορας, μόλις πληροφορήθηκε ότι φιλοξένησε τήν Άθηνά, πού έχοντας πάρει τή μορφή του γερο-Μέντορα συνόδευε τόν Τηλέμαχο.

Οί θεοί έχουν πολλούς τρόπους ν' άπευθυνθούν στους ανθρώπους. Τους καθοδηγούν, τους δίνουν πληροφορίες και τους συμβουλεύουν. Οί άνθρωποι από τό άλλο μέρος πιστεύουν ότι τά πάντα, τά σχετικά μέ αυτούς, έξαρτιώνται από τους Θεούς. Τουτό όμως δέν γίνεται παραδεκτό από τους θεούς.

Ό Όμηρικός άνθρωπος της Όδύσειας είναι άυτεξούσιος. Η συμπερι-

φορά του, δίκαιη ή άδικη, καθορίζει και την τύχη του. Στην αρχή της Ὀδύσσειας ὁ Δίας κατηγορεῖ τούς ανθρώπους, γιατί ἀποδίδουν τίς συμφορές τους στους θεούς, ἐνῶ ὅ,τι παθαίνουν, τό παθαίνουν ἀπό τήν ἀπερισκεψία τους καί δέν φταίει ἡ μοίρα τους. Καί ἀναφέρεται συγκεκριμένα στόν Αἴγισθο, πού ἐνῶ οἱ θεοί ἔστειλαν τόν Ἑρμῆ καί τόν προειδοποίησαν νά μή πάρει τό ταίρι τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀτρέα, γιατί θά τιμωρηθεῖ ἀπό τόν γιό του τόν Ὀρέστη, δέν τούς ἄκουσε. Τό ἴδιο ἔγινε καί μέ τούς μνηστήρες, (ω 351). Ἀκόμη καί οἱ σύντροφοί τοῦ Ὀδυσσεά, ἄν καί προειδοποιημένοι καί ἐκεῖνοι, προκάλεσαν τήν καταστροφή τους μέ τήν «ὔβριν» τους. Ἐπίσης μερικές μαρτυρίες πού τείνουν πρὸς τήν ἴδια κατεύθυνση τίς συναντοῦμε συχνά στήν Ὀδύσσεια: Ὁ Ἴλος ἀρνεῖται νά προμηθεύσει δηλητήριο γιά τά βέλη, (α 262), γιατί φοβᾶται τούς θεούς. Ὁ Δίας σχεδιάζει κακό γυρισμό στήν πατρίδα γιά τούς Ἀργεῖους, ἐπειδή δέν εἶναι δίκαιοι, (γ. 132). Οἱ θεοί τόση σημασία δίνουν στήν δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων, ὥστε μ' ἀνθρώπινη μορφή τριγυρίζουν στίς πόλεις τους, γιά νά διαπιστώσουν ἄν ἀκολουθοῦν τούς κανόνες δικαίου. Αὐτοί οἱ θεοί εἶναι διαφορετικοί ἀπό ἐκείνους τῆς Ἰλιάδας, πού λογομαχοῦν καί δέρνονται. Ἀσφαλῶς ὁ Ποσειδώνας βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ τούς ἄλλους θεούς. Πόσο πολιτισμένα ὅμως γίνεται ὁ χειρισμός αὐτῆς τῆς σύγκρουσης! Μέ πόσο σεβασμό ἡ Ἀθηνᾶ ἀποτραβιέται ἀπό τόν προστατευόμενό της, ὅσο καιρό ὁ Ποσειδώνας ἔχει κάποιο δικαίωμα ἐπάνω του!

Οἱ σχέσεις θεῶν καί ἀνθρώπων ἐπεκτείνονται καί στόν ἐρωτικό τομέα. Στήν περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ στόν Ἄδη, πού κάνει ὁ Ὀδυσσεάς, ὑπάρχει ἕνα μεγάλο μέρος, πού δίνει στόν ποιητή τήν εὐκαιρία νά παρουσιάσει διάφορες γυναῖκες, πού περηφανεύονται, γιατί γέννησαν θνητούς γιούς μέ τόν Δία ἢ τόν Ποσειδώνα. Βέβαια τέτοιες σχέσεις θεῶν μέ θνητές συναντοῦμε πληθώρα καί στά δύο ἔπη. Ἀκόμη παρατηρεῖται καί τό ἀντίθετο. Ἡ Καλυψώ εἶναι ἡ ἐρωτευμένη θεά, πού καταριέται τούς θεούς ἐπειδή τῆς ἔστειλαν ἐντολή ν' ἀποχωριστεῖ ἀπό τόν ἀγαπημένο της Ὀδυσσεά. Ἀπό μιά τέτοια σχέση γεννήθηκε ὁ Ἀχιλλέας, ὁ γιός τοῦ Πηλέα καί τῆς θεᾶς Θέτιδας. Ἀπό μιά ἄλλη ὁ Αἰνείας, ὁ γιός τοῦ Ἀγχίστη καί τῆς Ἀφροδίτης.

Σ' ὁλόκληρη τήν Ὀδύσσεια οἱ θεοί μέ πολλούς τρόπους στέκονται ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων σάν φύλακες τοῦ ἀγαθοῦ καί προειδοποιητές τοῦ κακοῦ καί τιμωροί ἐκείνων, πού παραβαίνουν τήν ἠθική τάξη, καί τήν «Θέμιν», πού στήν Ὀδύσσεια σκεπάζει μιά πλατειά περιοχή. Τό περιεχόμενό της περιλαμβάνει τούς θεσμούς, πού δόθηκαν στους βασιλιάδες ἀπό τόν Δία σύμφωνα μέ αὐτούς ὥστε νά δικάζουν δίκαια.

Ἀπό ὅλα λοιπόν αὐτά καταφαίνεται ὅτι οἱ θεοί ἐπεμβαίνουν καθοριστικά στήν πορεία τῆς ζωῆς τῶν θνητῶν εἴτε ἄμεσα, εἴτε ἔμμεσα, ὅπωςδήποτε ὅμως αὐτοί οἱ ἴδιοι οἱ θνητοί φέρουν τήν εὐθύνη γιά τίς πράξεις τους, καί εἴτε δικαιώνονται ἀπό τόν ἥρωικό κώδικα καί ἐπιβραβεύονται μέ τήν κοινή ἀναγνώριση — τιμή, εἴτε τόν παραβαίνουν καί ἐπισύρουν τήν τιμωρία — ἄτη.

Αὐτή ἡ ἐπέμβαση τῶν θεῶν στά ἀνθρώπινα εἴτε εὐεργετική εἴτε κακο-

ποιός δεν είναι αυθαίρετη, γιατί οι θεοί έχουν την ανάγκη των ανθρώπων, για να συνεχίσουν την ύπαρξή τους μέσα στο πλαίσιο του πεπρωμένου... Όπως οι άνθρωποι έχουν την ανάγκη των θεών. Έτσι οι τελευταίοι δέχονται από τους ανθρώπους εύχαρίστως τα δώρα τους, τις τελετές τους, τις θυσίες τους, και παραπονιούνται και οργίζονται αν στεροούνται από αυτά. Κατ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζονται η κοσμική τάξη και η διαιώνιση του κόσμου από μία συνεχή ανταλλαγή αμοιβαίων προσφορών, μία απεριόριστη ανανέωση χρεών και πιστώσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Όμηρου, *Όδύσσεια*, μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη, 'Αθήναι 1976.
2. Άριστ. Δ. Σκιαδά, *Άπό τήν ποίηση του Όμήρου*, έπική αφήγηση και ανθρώπινη μοίρα, 'Αθήναι 1970.
3. Αίμ. Μιρώ, *Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Όμήρου*, μετάφραση Κ. Παναγιώτου.
4. Μ.Ι. FINLEY, *Ό κόσμος του Όδυσσέα*, μετ. Σοφianoύ Μαρκιανού.
5. ALBIN LESKY, *Ίστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μετ. Άγ. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1975.
6. Μ. NILSON, *Ίστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας*, μετ. Αίκ. Παπαθωμούλη, 'Αθήναι.